

# DE DIVISIONIBUS TEMPORUM

## LIBER.

### I. De divisionibus temporis.

DISCIPULUS. Divisiones temporis quot sunt? MAGISTER: Quatuordecim.

D. Quæ?

M. Atomus, momentum, minutum, punctus, hora, quadrans, dies, hebdomada, mensis vicissitudo triformis, annus, cyclus, ætas, sæculum, mundus. Hæ itaque divisiones temporis quatuordecim, in solis ascensu et in descensu, et in luna crescente et decrescente inveniuntur; et sic crescunt de minoribus numeri ad majora; hoc est, ab atomis in momentum, a momento in minutum, a minuto in punctum, a puncto in horam, ab hora in quadrantem, a quadrante in diem; a die in hebdomadam, ab hebdomada in mensem, a mense in tempus, a tempore in annum, ab anno in cyclum, a cyclo in ætatem, ab ætate in sæculum, a sæculo in mundum; deinde plenitudo dicitur mundus. Has autem quatuordecim divisiones temporis Isidorus in libro Etymologiarum quinto et decimo tertio ostendit, dicens: Tempora dicta sunt eo quod dividuntur atomis, momentis, minutis, punctis, horis, diebus, quadrantibus, hebdomadibus, mensibus, temporibus, annis, lustris, ætatibus, sæculis, omnia mortali in mundo ut et curricula temperentur.

D. Quomodo crescunt majores numeri de minoribus?

M. Sic crescunt. Quingenti sexaginta quatuor atomi unum momentum efficiunt. Quatuor momenta unum minutum faciunt. Decem minuta, unum punctum. Quinque puncti in luna horam faciunt. Sex horæ quadrantem complent. Quatuor quadrantes unum diem complere videntur. Septem dies hebdomadam faciunt. Quatuor septimanæ unum mensem faciunt (sed talem mensem qui habet dies viginti octo, sicut est Februarius; illi autem quatuor menses qui triginta dies habent, sicut Aprilis, Junius, September, November, quatuor hebdomadas habent, et duos dies; illi vero alii septem menses, id est, Januarius, Martius, Maius, Julius, Augustus, October et December, qui triginta et unum diem habent, quatuor hebdomadas habere videntur et tres dies; et sic duodecim menses in anno colliguntur, quinquaginta duæ hebdomadæ et unus dies: quando autem bissextus quarto quovis anno fuerit, tunc habet annus duas et quinquaginta hebdomadas, et duos dies). Tres autem menses unum tempus efficiunt: quod tempus, vicissitudo triformis dicitur, quia tres menses unumquodque tempus habet de quatuor temporibus anni, quæ dicuntur ver, æstas, autumnus, hiems; hæc quatuor tempora unum annum efficiunt. Quatuor anni bissextilem cyclum faciunt, quia post quatuor annos peractos, bissextilis dies intervenit. Item quindecim anni cyclum indictionum complent, et novemdecim anni cyclum lunarem implere videntur. Æquali numero annorum per decem et novem annos cyclus epactarum, qui in principio anni apud Romanos, hoc est in Kalendis Januarii ponitur, discurrit. Æquali ratione et alius cyclus epactarum in principio anni apud Hebræos et Græcos, hoc est in undecimo Kalendis Aprilis, per decem et novem annos discurrit. Cyclus vero solaris, viginti octo annis cursum suum finire perhibetur. Cyclus magnus, in quo concordia inter solem et lunam, usque dum in se revertantur post quingentos et triginta duos annos, tertio anno incipiente, in se revertitur. Tunc est vera concordia inter solem et lunam, quando ad eundem diem mensis secundum solem, et ad illum diem septimanæ, ad easdem epactas unde primum cœpit, in unum diem secundum rationem bissexti et

A saltus conveniunt. Has autem quatuordecim divisiones temporis, quas diximus, transcurrendo, investigare diligentius debemus: primum interrogandum de prima divisione temporis, quam diximus, de atomo.

### II. De atomis.

D. Atomus ergo quid est? cujus linguæ est? aut quomodo disponitur, vel definitur, aut si simplex nomen est, aut compositum?

M. Atomus Græcum nomen est et compositum, et interpretatur indivisibilis, aut insecabilis; *ἄτομος* enim apud Græcos præpositio interpretatur (sic); *tomos* autem divisus vel divisibilis.

D. Atomus, quomodo diffinitur?

M. Isidorus diffinit, dicens: Atomus philosophi dicunt quædam in mundo partes minutissimas, ut visui facile non pateant, nec sectionem recipiant; huc illucque feruntur, sicut tenuissimi pulveres, qui infusi per fenestras radiis solis fugantur.

D. Quot sunt genera atomorum?

M. Quinque.

D. Quæ?

M. Atomus in corpore, atomus in sole, atomus in oratione, atomus in numero, atomus in tempore.

D. Atomus, in corpore quomodo est?

M. Quidquid minimum in corporibus, quod secari aut dividi non potest, atomus dicitur, veluti sunt minutissima grana arenarum, ut capillus dixit:

Findere me nulli possunt, præcidere multi.

C. Est enim pilus in corpore, qui per longum vix dividi potest. Atomus in sole, illi tenuissimi pulveres quos diximus radiis solis fugari. Atomus in oratione, ut est littera. Dividis enim partem orationis quamlibet in syllabas. Syllabas dividis in litteram. Litteram dividere non potes. Inde Sergius Græcus dicit: Omnis oratio solvitur in verba, verba denuo solvuntur in syllabas, syllabæ solvuntur rursus in litteras; sola littera non habet in quo solvatur. Ideo a philosophus atomus dicitur.

D. Quomodo est atomus in numero?

M. Sic autem est: Octo dividis in bis quaternos, quatuor dividis in bis binos, duos dividis in bis, unus est: unum dividere non potes, propter hoc, atomus dicitur in numero.

D. Quomodo est atomus in tempore?

M. Sic est: Momentum dividis in duodecim partes, unamquamque partem de duodecim partibus momenti dividis in quadraginta septem partes, quadragesima septima pars, quingentesima sexagesima quarta pars momenti. Sic est atomus in tempore: si autem colligis simul quadraginta septem duodecies, invenies quingentos sexaginta quatuor atomos. Et tantus numerus atomorum facit unum momentum.

### III. De momento.

D. Momentum quid est, et quomodo diffinitur secundum sonum, hoc est secundum superficiem et secundum sensum, vel secundum substantiam, quæ intus latet in sono?

M. Sic diffinitur momentum secundum sonum: Isidorus dicit: Momentum enim est minutum atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum, hoc est a motu solis et lunæ. Est enim extremitas horæ in brevibus intervallis, cum sol sibi aliquid cedit atque succedit.

D. Quot sunt genera momenti?

M. Quatuor.

D. Quæ?

M. Momentum indivisibile, ut Isaias dicit: Cui A  
*reputatæ sunt gentes, quasi momenti in statera.*

D. Quomodo agnoscitur momentum?

M. Augustinus dicit: Unum momentum est certissimus lectus solis in cœlo, et per quadraginta vices jam hora est. Secundum momentum est, quando jactis lapidem in aquam, usque aqua cessat de motu, vel lignum quod cadit, usque cessant rami ejus de motu. Tertium momentum est indivisibile, ut Paulus dicit: Omnia facta sunt in momento, id est, in summa celeritate. Quartum momentum est, quando palpebræ requiescunt. Quatuor momenta unum minutum faciunt.

#### IV. De minuto.

D. Minutum unde dictum est?

M. Isidorus dicit: Minutum dictum a minuendo, quia duo momenta et duæ partes tertii momenti minuuntur de tenebris in unoquoque die, ab undecimo Kalendarum Aprilis, usque in duodecimum Kalendarum Julii.

D. Minutum quomodo diffinitur?

M. Isidorus diffinivit dicens: Minutum dicitur velut minus momentum, quia minus numerat, sed majus implet. Duo minuta et dimidium, hoc est decem momenta, unum punctum faciunt.

#### V. De punctis.

D. Punctus unde dictus est?

M. Isidorus ostendit, cum dixit: Punctus a pun-gendo dictus est, eo quod quibusdam punctationibus certæ designationis in horologiis designantur. Punctus est opus illorum qui horologium faciunt. Nam in fine undecimæ lineæ punctum ponebant. Punctum Græce, Latine medium, quia in medio mundi est Hierusalem, ubi horologium primitus factum est cum suis punctis. Punctus autem tres partes habet. Quatuor puncti sunt quadraginta momenta, et unam horam faciunt.

#### VI. De hora.

D. Hora, a quo nomen accepit?

M. Hora, de horo, id est sole nomen traxit.

D. Hora, cujus linguæ est, et quomodo diffinitur?

M. Hora Græcum nomen est, et interpretatur finis vel tempus.

D. Horologium quid est?

M. Hora, finis vel tempus; locus [*Forte* logos], series, vel umbra interpretatur. Inde horologium, umbra vel series, finiumque temporum, quia in horologio tempora per umbras mensurantur.

D. Quis primus invenit horologium?

M. Achaz, rex Juda. Quidam enim horologium apud ædem Quirini primum statutum dicunt. Oras maris et fluviorum et vestimentorum dicimus, id est, extremitates sive terminos. Hora autem, finis temporis est.

D. Quomodo discernitur in orthographia inter oras maris et fluviorum et vestimentorum, et inter horam temporis?

M. Oras maris et fluviorum et vestimentorum quando dicimus, sine aspiratione profertur; hora autem, hoc est finis temporis, cum aspiratione. Sex horæ unum quadrantem faciunt.

#### VII. De quadrante.

D. Quadrans quid est, et quomodo vocatur, vel quomodo diffinitur apud Hebræos, Græcos et Latinos?

M. Sic diffinitur: Quadrans dicitur a quarta parte uncie, qui alio nomine dicitur sicilius, id est, sex scrupuli, quem Hebræi quadrantem, Græci vero dodrantem, Latini quadrantem vocant. Dicitur etiam et quadrans major, qui habet tres uncias, hoc est quarta pars assis; assis enim duodecim uncias habet. Sic etiam et quadrans in tempore sex horarum, quarta pars est diei naturalis, quia quatuor quadrantes unum diem perficiunt, qui dies habet horas viginti quatuor.

#### VIII. De die.

D. Dies unde nomen accepit?

M. A divisione, eo quod dividat lucem a tenebris. Sive dies dicti sunt a diis, quorum nomina Romani quibusdam sideribus sacraverunt. Item dies dicitur eo quod lucem et tenebras disjungat ac dividat, et appellative dicitur dux operum, et absentia tenebrarum. Ema in Hebræo, hamera in Græco, dies in Latino.

D. Quid primitus fuit dies aut nox?

M. Dies utique quia primo die condidit Deus lucem, ut Isidorus ait, et Augustinus confirmat.

D. Si nox ante diem aut post diem?

M. Diei ascribitur, ut Hieronymus revelavit: Nox est enim initium diei, non finis præteriti, quia ante crucem Christi dies præcedebat noctem, nunc autem post resurrectionem Domini nox præcedit diem.

D. Quot sunt januæ diei?

M. Quatuor. Apud Chaldæos ab ortu solis usque ad ortum solis. Apud Ægyptios ab occasu solis usque ad occasum solis. Apud Hebræos ab hora sexta usque ad horam sextam, quia noctem non computabant Hebræi. Apud Romanos a media nocte usque ad mediam noctem.

D. Dies quomodo diffinitur?

M. Isidorus diffinivit, dicens: Dies legitimus est viginti quatuor horarum usque dies et nox spatia sui cursus ab oriente in occidentem, solis sui voluntate concludat.

D. Quibus modis dies dicitur?

M. Duobus.

D. Qui sunt?

M. Dies naturalis et dies artificialis.

D. Dies naturalis quid est?

M. Dies legitimus, ab ortu solis, donec rursus oriatur; et ille dies habet viginti quatuor horas in se.

D. Quot sunt divisiones diei naturalis?

M. Duæ, id est, dies et nox. Inde Isidorus dicit: Spatia diei naturalis duo sunt: interdianum scilicet et nocturnum. Quando dicit interdianum spatium, diem significat; nocturnum spatium, nox est.

D. Quis ergo demonstrat quod dies et nox simul dicitur?

M. In Scriptura divina ostenditur, ubi legitur: *Et factum est vespere (hoc est nox) et mane dies unus.* Tunc ostendit quod nox et dies simul dies nuncupantur.

D. Quis est ergo ille dies artificialis?

M. Ab ortu solis usque ad occasum, dies artificialis dicitur, id est, præsentia solis super terram. Unde Isidorus dicit: Dies, præsentia solis est, sive sol super terram; sicut nox dicitur absentia solis, id est, sol sub terris. Diffinitio diei bifarie dividitur, hoc est vulgariter, id est, abusive; et naturaliter, id est, proprie.

D. Quomodo ergo dies naturalis et dies artificialis simul diffinitur?

M. Isidorus diffinivit, dicens: Dies gemine appellari solet; proprie, ab ortu solis, donec rursus oriatur; abusive, dies ab ortu solis, quousque ad occasum perveniat.

D. Quot sunt spatia artificialis diei

M. Tria.

D. Quæ?

M. Mane, meridies et suprema.

D. Mane quid est, et quomodo diffinitur, vel quot horas habet?

M. Mane dicitur ab ortu solis usque ad horam post tertiam; meridies, ab hora post tertiam usque ad horam ante nonam; suprema, ab hora ante nonam usque ad occasum solis.

D. Mane ergo quomodo diffinitur?

M. Isidorus diffinivit dicens: Mane lux matutina et plena, et dictum mane a mano. Manum enim antiqui, bonum dicebant. Quid enim melius luce? Propterea veteres manum diem appellabant, sci-

licet a puritate. Sive ergo mane dicitur a manibus, id est diis infernorum. Gentiles enim æstimabant, quando sol recedit, ut dii infernorum illum ad se traxissent.

D. Meridies quomodo diffinitur?

M. Isidorus diffinit, dicens: Meridies dicitur quasi purus dies. In toto enim die nihil purius meridie. Antiqui enim merum purum dicebant.

D. Supremum quare dicitur?

M. Quasi supprimendo. Tunc enim sol inclinatur ad occasum. Hæc ergo tria spatia artificialis diei sunt, et a cursu solis temperantur. Mane dicitur ab ortu solis usque dum sol ascenderit in altitudinem cœli. Meridies dicitur, quando per medium cœlum, in altitudine sol currit. Supremum autem dicitur, quando sol de altitudine cœli descendit ad occasum.

D. Quomodo dies habet initium apud Hebræos, et Chaldæos, et Ægyptios, et Romanos, et Persas?

M. Dies secundum Hebræos et Athenienses a sexta hora diei incipit, quia Hebræi secundum lunam numerant; et sic computant quasi media die ætas lunæ commutetur aut accendatur. Secundum Chaldæos et Persas, ab ortu solis incipit dies, quia Chaldæi primum solem adorabant. Secundum Ægyptios dies incipit ab occasu solis, quando Vesper stella oritur, quæ dicitur alio nomine Lucifer, et illam stellam Ægyptii primum adorabant. Secundum Romanos et Persas, dies naturalis est a media nocte usque ad mediam noctem, propter illam auctoritatem Hieronymi, qua dixit: Quia in media nocte factus est mundus, et in media nocte iterum destruetur.

Dies, sine dubio, ab initio mundi usque ad resurrectionem Christi præcedebat noctem; a resurrectione autem Christi usque ad iudicium nox præcedit diem. Inde Isidorus dicit: Dies autem in principio operum Domini a lumine habebat exordium, ad significandum hominis lapsum; nunc autem a tenebris ad lucem, ut non dies obscuretur in noctem, sed nox luceat in diem, sicut scriptum est: De tenebris lumen clarescere fecit.

Dies ergo scientiam divinæ legis significat, nox vero ignorantiam et cæcitatem morum, secundum prophetæ dictum, Nocti assimilavi matrem tuam, factus est populus meus tanquam non habens scientiam; quasi dixisset, non habens lucem. Nonnullam dies prosperitatem significat.

IX. Ubi dies incipiat seu finiatur, et ubi primus dies sæculi fuerit.

D. Ubi dies naturalis rite initium finemque sortitur?

M. Diverse, secundum variarum gentium libitum dies naturalis incipere dicitur.

D. Quomodo?

M. Nam Hebræi, Chaldæi et Persæ sequentes, juxta primæ conditionis ordinem, diei cursum a mane inchoantes, ad mane deducunt, umbrarum videlicet tempus luci supponentes. At contra Ægyptii, ab occasu usque ad occasum. Porro Romani, a medio noctis in medium umbræ, et Athenienses a meridie in meridiem dies suos computare maluerunt.

D. Quo sane in loco primus dies sæculi existit?

M. Quinta decima Kalendarum Aprilium, quo videlicet die lucem formatam primitus credimus, et sic tres illos dies primos absque ullis horarum dimensionibus, ut pote nondum factis sideribus cucurrisse; quarto demum die, hoc est duodecimo Kalendarum Aprilium, sol et sidera condita sunt, ut essent in signa et tempora et dies et annos.

#### X. De feria.

Feria enim a fando nomen accepit. Et dicitur feria quasi faria, id est nomen quod est feria. A secunda persona, quæ est faris, vel quia prima persona caret, derivatur. Feria, consuetudine dicitur. Feriæ enim et scalæ, scopæ, quadrigæ, Thebæ, plurali numero fiunt. Itaque feriæ (ut supra dixi) dum a

fando nomen accepit, potest sabbatum nominari. In sabbato, in lege veteri, septimanæ opera narrabantur. Vel si feria a fiendo dicitur, ut alii æstimant; sit enim verbum activum, cujus passivo fieri potest saltem sic feria nominari. In eo enim die primitus dictum est: *Fiat lux*. Itaque si prima feria, aut prima sabbati dicatur, idem est. Item quæritur, dum dicitur: Prima feria, quo sensu hic utuntur, id est, prima dies a feria, ut Isidorus dicit. Secundum Sylvestrum papam, prima feria dicitur quasi prima dies. A fando autem feriæ nuncupatæ sunt, quod sit in his nobis tempus dictionis, id est, divino iudicio vel humano officio fari. Omnes autem hebdomadæ dies, feriæ dicuntur.

D. Quis ergo primum septimanam, et dies septimanæ composuit, et nuncupavit?

M. Deus sine dubio, qui in sex diebus omnes creaturas creavit, et in septimo die requievit. Hinc ipse Dominus in lege dixit: *Sex enim diebus operaberis, et facies omnia opera tua; septimo autem die, sabbatum Domini Dei tui est, non facies in eo omne opus.* In sex enim diebus fecit Dominus cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt, et requievit die septimo. Dum in unoquoque die dixit Deus, *Fiat lux*, specialiter vero sabbatum dicitur, eo quod in die (ut diximus) septimanæ opera narrari solebant. Sabbatum vero apud Hebræos dicitur feria, apud Græcos requies, apud Latinos feria dicta est, id est, dies Dominicus a fiendo, quia in illo die dixit Deus, *Fiat lux*. Inde Isidorus dicit: Ipse est enim primus dies sæculi. In ipso autem die formata sunt elementa mundi, in ipso creati sunt angeli, in ipso etiam Christus resurrexit a mortuis, et in ipso die manifestata sunt mysteria Christi et Ecclesiæ ad Joannem evangelistam in Pathmos insula, sicut ille dixit, *Fui in spiritu, in die Dominico.*

#### XI. De nocte.

D. Nox quid est?

C M. Solis absentia, terrarum umbra conditi, donec ab occasu redeat ad exortum.

D. Unde dicta est nox?

M. Quod noceat aspectus, vel negotiis humanis, sive quod in ea fures vel latrones nocendi alius occasionem nanciscantur.

D. Ob quam causam facta est nox?

M. Pro temperantia humani laboris, ut corpora requiem haberent, et ut animalibus quibusdam solem non ferentibus, victum quæsitandi daretur occasio.

#### XII. De augmentatione et minoratione dierum et noctium per dies singulos.

Sciendum est quod unusquisque dies et unaquæque nox in crescendo, duo momenta et duas partes tertii momenti augeantur. Similiter et in decrescendo minuuntur, ita ut in tribus diebus octo momenta crescant, vel decrescant: in sex, sedecim momenta; in novem, viginti quatuor; in duodecim, triginta duo; in quindecim, quadraginta, id est, horam integram; quadraginta enim momenta horam faciunt.

Quare si nosse desideras augmentum solare quomodo crescunt dies et lux, et quomodo diminuitur nox et tenebræ, et quantum in unoquoque mense crescit, ita diligenter studioseque investigandum est. Scies enim quod in unoquoque die sole ascendente per singulos dies duo momenta et dimidium et sexta pars momenti, minuitur de tenebris, et augetur in lumine. Similiter et decrescendo minuuntur, et sic per tres dies, octo momenta; per sex, sedecim; per duodecim, triginta duo. Per quindecim autem dies et quinque horas, sole ascendente, una hora crescit. Per triginta vero dies et decem horas, duæ horæ accrescunt, hoc est octoginta momenta. Et ita in nonaginta diebus et una die et sex horis, id est, a solstitio hiemali usque ad æquinoctium vernale, ducenta quadraginta momenta, hoc est sex horæ crescunt.

Simili modo et simili incremento momentorum per singulos dies duo momenta et duæ partes momenti per alios tres menses ab æquinoctio vernali usque ad solstitium æstivum crescunt ducenta quadraginta momenta, id est aliæ sex horæ; et ita a solstitio hiemali usque ad solstitium æstivum per sex menses, id est, per dies centum octoginta duos, et horas duodecim, id est, dimidium diem naturalem, crescunt quadraginta et octoginta momenta, id est, duodecim horæ, quibus ad illas sex horas quæ fuerunt in die solstitiali hiemali adde; fiunt simul decem et octo horæ, in die solstitiali æstivo, et sex horæ in nocte.

### XIII. De hebdomada.

Hebdomada est septem dierum cursus, et a septenario numero nomen accepit; nam hebdomada Græce, septimana dicitur Latine, eo quod septem manes, id est septem dies in se complectatur.

### XIV. De mensibus.

Legimus etiam ante diluvium menses fuisse nominatos, ut Isidorus dicit. In sancta Scriptura ostenditur quod duodecim mensibus annus fuisset nominatus ante diluvium. Sic enim in Genesi legimus: Aqua autem minuebatur usque ad duodecimum mensem, primo enim die mensis apparuerunt cacumina montium. Et illos menses secundum lunam computabant Hebræi, et sic semper faciunt.

D. Qui primi menses solares invenerunt?

M. Ut Isidorus dicit: Ægyptii propter lunæ velociorem cursum, et ne error ex computationis velocitate accidisset, solis cursu menses adinvenerunt, quia tardior solis motus facilius poterat comprehendere.

D. Quis primus invenit mensem apud Hebræos et Græcos et Latinos?

M. Moses apud Hebræos, Arcades apud Græcos, Romulus apud Romanos.

D. In quo numero inventi sunt menses apud Hebræos et Græcos et Latinos?

M. In duodenario. Menses autem antiqui diffiniuntur, quandiu luna zodiacum circulum perducit. Antiqua autem gentilitas, mensibus nomina quædam ex diis suis, quædam ex causis imposuit.

Mensis dicitur a luna, quæ Græco sermone *mene* dicitur; nam et apud eos menses vocantur *menes*; sicut et apud Hebræos (Hieronymo teste) luna, quoniam iare nominant, mensibus nomen dedit. Mensis et ad solem et ad lunam pertinet, sed magis ad lunam, ideoque rectius diffiniendum, quod mensis sit luminis lunaris circuitus, ac redintegratio de nova ad novam. Solaris autem mensis digressio solis est, per duodecimam partem zodiaci, id est, signiferi circuli, quæ triginta diebus, et decem semis horis impletur, viginti duabus videlicet horis ac dimidia, lunari mense productior. Luna vero tribus nominibus nuncupatur apud Hebræos, *iare*, *lavana*, *mavors*: iare vocatur a numero dierum mensis, lavana a candiditate, mavors a defectu, quia deficit singulis quibusque mensibus.

### XV. De mense Januario.

In Hebræo Thabeth, apud Ægyptios Tibi, vel Tidedchi; apud Macedones Etdrimos vel Ethinios; apud Græcos, Januarios; apud Latinos, Januarius. Januarius primum Numa Pompilius nuncupavit, et primum mensem anni esse constituit, atque illum diis superis dedicavit. Januarius autem duobus modis nomen accepit, hoc est ex idolo, et re. Ex idolo, hoc est ex Jano bifronte rege Epirotarum, qui fugatus et projectus de sua patria venit ad Romanos, apud eos exsul effectus. Contigit autem ut gens multa barbarorum Romam obsidisset. Erat autem Janus ille homo ingeniosus, qui dedit consilium Romanis quomodo potuissent urbem liberare ab illa obsidione; ita tamen, si Romani post mortem suam illum adorarent quasi deum. Hæc autem illis promittentibus,

A ille petebat octo linteamina, oleo et cera et aqua intincta et uncta. Quod cum factum esset, dixit ut involvissent se de illis linteaminibus, et igni incendissent, et duos gladios calefactos et arduos sibi dari postulavit, et postea ascendit super murum, et dixit ad Romanos, ut cum ille levasset se super murum, et clamasset quasi deus, illi totis portis apertis ruissent super hostes, et haberent victoriam. Et ita factum est. Romani perferunt victoriam, occisis inimicis et fugatis. Janus vero igne consumptus est. Quem post mortem suam Romani quasi deum adoraverunt, et fecerunt ei templum magnum in Roma, quod ex nomine Jani, Janiculum vocaverunt, centum portas habens, et in illo templo Jani formam æream fecerunt, duas facies habentem: inde dictus est Janus bifrons, et ex una parte et ex una facie viri adorabant eum; ex altera vero facie, femine adorabant; indeque mensem Janum vocaverunt bicipitis dei, respicientem transacti anni finem, ac prospicientem futuri anni principium: item Janus ex re dicitur, eo quod sit janua anni, hoc est principium, quia sicut homo ingreditur per ostium, ita anni ingrediuntur per istum Januarius.

### XVI. De mense Februario.

In Hebræo Sabbath, apud Ægyptios Mechir vel Methi, apud Macedones Perittios, in Græco Februarius, in Latino Februarius.

D. Februarius, quibus modis nomen accepit?

M. Duobus, hoc est sub idolo et re. Sub idolo, hoc est a Februo deo. Inde Macrobius dicit: Numa Pompilius secundum mensem Februarium nominavit, et dedicavit Februo deo, qui alio nomine Pluton dicitur, qui lustrationum potens esse apud gentiles credebatur. Lustrari in eo mense civitatem Romanam necesse erat, quo statuta iusta, hoc est sacrificia diis manibus solverentur. Sive Februarius dictus est a re, hoc est a febribus acris Lupercorum. Luperci enim et Lurcones, duæ gentes sunt in Oriente, qui post immunditias totius anni lavabant corpora sua in quodam lacu qui inter illos est, et febricitabant, et sicut tradidit gentilitas tunc mutabant figuras. Et quia in Februario mense hoc faciebant, et lavabant se, et deinde febricitabant, Februarius, a lavatione vel a lavacro dictus est. Hinc scriptum est: Februm quoddam habebant gentiles, hoc est lavaerum, et sic accepit nomen hic mensis a re. Februarius, a febre, hoc est a frigore, propter frigidum tempus ipsius mensis.

### XVII. De mense Martio.

Adar in Hebræo, Phamenoth apud Ægyptios, Distros apud Macedones, Martios in Græco, Martius in Latino. Martius duobus modis nomen accepit, sub idolo et sub re. Sub idolo, hoc est a Marte, patre Romuli nominatus est. Inde Macrobius dicit: Romulus primum anni mensem Martium constituit et nominavit, et genitori suo Marti dedicavit. Quem mensem anni primum fuisse apud antiquos Romanos, vel ex hoc maxime probatur, quia ex ipso Quintilis et Sextilis, et cæteri menses sequentes, per ordinem numerantur; et in illo mense, Romani vectigali collocabant. Item Isidorus dicit: Martius appellatus est propter Martem, Romanæ gentis auctorem. Item Martius a re nomen accepit, hoc est a maribus; nam et eo tempore cuncta animantia terræ mares desiderant, ad concumbendi voluptatem. Et mensis novorum frugum appellatur.

### XVIII. De mense Aprili.

Nisan in Hebræo, Pharmuthi apud Ægyptios, apud Macedones Xanticos; Aprilios in Græco, Aprilis in Latino.

D. Aprilis quibus modis dicitur?

M. Duobus, hoc est sub idolo et sub re. Sub idolo, a Venere matre Æneæ. Aphron enim Græce, spuma interpretatur, unde Venus orta creditur, quæ Aprilis

lis, vel Aphronis, apud Græcos nominatur. Sive Aprilis a re nominatur, hoc est ab aperiendo, Aprilis quasi aperilis denominatur. Ante Aprilem enim mensem, triste et obscurum fit cœlum, et nubibus obductum et obtectum, et aer tenebrosus, et mare navigiis obcluditur. Terræ etiam ipsæ, aut aqua, aut pruina, aut nivibus, aut nubibus teguntur: eaque omnia verno tempore, hoc est mense Aprili, aperiuntur. Cœlum enim serenum fugatis nubibus, visibus humanis aperitur, et mare navigiis, et terra atque arbores aperiunt se in germen atque in flores. Pro his omnibus causis, mensem Aprilem dici merito credendum est quasi aperilem. Hoc enim tempore cuncta florescunt.

### XIX. De mense Maio.

Iarus in Hebræo, Pacho, vel Paon apud Ægyptios, Artemisius apud Macedones, Maios in Græco, Maius in Latino.

D. Quibus modis dicitur Maius?

M. Duobus, hoc est sub idolo et sub re. Sub idolo Maius dicitur, a Maio deo apud paganos, qui dicitur est Jovis. Inde Macrobius dicit: Apud Tusculanos deus Maius vocabatur, qui est Jupiter, a magnitudine scilicet et majestate dicitur. Zingius autem Maium mensem nominatum putat a Maia, quam Vulcani uxorem dicit, hoc est, matrem Mercurii. Inde in Kalendis Maii, huic deæ Maiæ sacrificabant, et in hoc mense Maiō mercatores omnes Maiæ pariter et Mercurio sacrificabant. Mercurius enim deus est negotiatorum; unde etiam dicitur Mercurius, quasi mercium curius, id est, procurator mercium. Sicut Maius a re dicitur, hoc est, a majoribus Romanorum. Hinc Macrobius dicit: Romulus Maium mensem tertium esse posuit. Postquam enim populum Romanum divisit in duas partes, hoc est in majores minoresque constituit, ut altera pars consilio, hoc est majores, altera vero, hoc est juniores, rempublicam [Add. armis] tueretur et deinde, in honorem utriusque partis hunc Maium mensem, sequentemque Junium, vocavit.

### XX. De mense Junio.

Sivari vel Sibani in Hebræo, Pauni apud Ægyptios, Deseos apud Macedones, Junios in Græco, Junius in Latino.

D. Quibus modis dicitur Junius?

M. Duobus, hoc est sub idolo, et sub re. Sub idolo, hoc est a Junone filia Saturni, quæ apud Gentiles quasi dea adorabatur, et a suo nomine Junium mensem vocaverunt. Inde Macrobius dicit: Junius apud Latinos, antea Junonius, ab Junone vocatus est. Postea, detritis quibusdam litteris, hoc est *n* et *o*, ex Junonio, Junius dicitur, nam et templum Junoni in Kalendis Junii dicatum est. Alii putaverunt Junium mensem ab Junio Bruto nominatum, qui primus in urbe Roma consul factus est. Sive Junius a re dicitur, hoc est a junioribus Romanorum, qui armis defendebant rempublicam. Inde Macrobius dicit: Junius Maium sequitur, ex parte populi nominatus.

### XXI. De mense Julio.

Tamul, sive Tani, in Hebræo, Epiphi apud Ægyptios, Panemos apud Macedones, Julios in Græco, Julius in Latino.

D. Julius unde nomen accepit?

M. A quodam imperatore, hoc est a Julio Cæsare, quia in quarto Idus Julii mensis creatus est Caius Julius Cæsar, qui primus arripuit imperium apud Romanos. Deinde propter suum honorem de suo nomine Julius mensis dicitur. Nam antea Quintilis vocabatur.

### XXII. De mense Augusto.

Tamni in Hebræo, Mesor vel Mesori apud Ægyptios, Loos vel Lor apud Macedones, Augustos in Græco, Augustus in Latino.

D. Augustus unde nomen accepit?

M. Ab Octaviano Cæsare Augusto imperatore, qui in Kalendis mensis Augusti vicit Antonium, de regno contendentem, et Cleopatram reginam Ægypti, uxorem Antonii, et auxilia et exercitum Antonio afferentem. Hos duos vicit Cæsar Augustus, in una die Kalendarum Augusti, et postea Cæsar principatum habuit totius mundi. Sic Augustus a nomine Augusti dicitur, qui eo mense primum consulatum iniit, et tres triumphos urbi intulit. Deinde Augustus a populo Romano appellatus est, et in suum honorem mensis Augustus vocatus est, ut sua memoria esset in tempore. Nam ille mensis antea apud Romanos Sextilis dicitur, eo quod sextus mensis sit a Martio. Deinde dicit Macrobius, Augustus antea Sextilis vocabatur, donec honori Augusti ex senatusconsulto Augustus dicitur.

### XXIII. De mense Septembri.

Elul in Hebræo, Tooth apud Ægyptios, Gorpeos apud Macedones, Septembrios in Græco, September in Latino. September a numero nomen accepit, eo quod septimus imber sit a Martio, quia Martius quondam primus mensis fuit apud Romanos, tempore scilicet Romuli; et ab illo alii menses nominantur, ex nominibus numeri: quemadmodum et Quintilis, eo quod quintus sit a Martio. Sic Sextilis et September a Martio numerantur.

### XXIV. De mense Octobri.

Theseri in Hebræo, Paopi apud Ægyptios, Hyperboreteos apud Macedones, Octimbrios in Græco, October in Latino. October dicitur, eo quod octavus sit imber a Martio. Et hic mensis in principio anni ponitur apud Orientales.

### XXV. De mense Novembri.

Maresvan in Hebræo, Athir apud Ægyptios, Dios apud Macedones, Novimbrios in Græco, November in Latino. November autem propterea dicitur, eo quod nonus imber sit a Martio.

### XXVI. De mense Decembri.

Casleu apud Hebræos, Chiachi apud Ægyptios, Apileos apud Macedones, Decembrios in Græco, December in Latino. December a numero nomen accepit, eo quod a mense Martio decimus sit imber. Et hic mensis in principio anni ponitur apud Macedones.

### XXVII. De tribus dierum nominibus in annali computo, Kalendæ, Idus, Nonæ.

Romulus cum ingenio acri quidem, sed agresti esset, statum proprii ordinaret imperii, initium cujusque mensis ex illo sumebat die quo novam lunam contigisset videri; quia non continuo evenit ut eodem semper die appareat, sed modo tardius, modo celerius, certis ex causis videri solet. Contigit ergo ut cum tardius apparuerit, præcedenti mensi plures dies, aut cum celerius pauciores darentur, et singulis quibusque mensibus perpetuam numeri legem primus casus addixit: atque sic factum est ut alii triginta et unum, alii undetriginta sortirentur dies. Omnibus tamen mensibus a die Nonarum, id est nono die, representari placuit, et inter Idus ac sequentes Kalendas constitutum est, sedecim dies esse numerandos. Ideo mensis uberior duos illos dies, quibus augebatur, inter Kalendas suas et Nonas habebat, atque hinc alius quintus a Kalendis dies, alius septimus nonas facit.

His ergo temporibus pontifici minori hæc providentia delegabatur, ut novæ lunæ primum observaret aspectum, visamque regi sacrificulo nuntiaret. Itaque sacrificio a rege et minore pontifice celebrato, id est pontifex calata, id est vocata, in Capitolium plebe, juxta curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima erat, quot dies a Kalendis ad Nonas superessent pronuntiabat, et quintanas quidem, quarum post Kalendas, quarto Nonarum initium est, dicto quinquies verbo *Calo*: septimanas vero, quarum post Kalen-

das, sexto Nonarum initium est, repetitio septies eodem verbo prædicebat. Verbum autem calo Græcum est, id est voco, et hunc diem qui ex his diebus qui calarentur, primum esset, placuit Kalendas vocari. Hinc et ipsi curiæ ad quam vocabantur, calabra, vel classis nomen accepit, quod omnis in eam populus vocaretur. Ideo autem minor pontifex dies qui ad Nonas superessent calando prodebat, quod post nonam lunam oportebat nonarum die populares, qui in agris erant, confluere in urbem, accepturos causas feriarum a rege sacrorum, sciturosque quid esset eo mense faciendum. Unde quidam hinc Nonas æstimant dictas, quasi novæ initium observationis, vel quod ab eo die usque ad Idus, octo dies computentur. Idus autem vocatur dies, qui dividit mensem. Iduare enim Etrusca lingua dividere est. Unde vidua, quasi valde, idua, id est valde divisa; aut (ut quidam volu t) vidua, id est a viro divisa. Nonnullis tamen placet, Idus dictas vocabulo Græco, nempe a specie, quæ apud illos idea vocatur, quod ea die plenam speciem luna demonstret.

Itaque Romulus ita annuam ordinavit dimensionem, ut annus decem mensium, dierum trecentorum quatuor haberetur, mensesque ita disposuit, ut quatuor ex his tricenos et singulos, sex vero tricenos haberent dies. Sed cum is numerus neque solis, neque lunæ rationibus conveniret, nonnunquam usu veniebat ut frigus anni æstivis mensibus, et contra, calor hiemalibus proveniret. Sed secutus Numa, quasi hunc omnem ablaturus errorem, in trecentos quinquaginta quatuor dies, quibus duodecim lunæ cursus confici credit, annum extendit. Hisque quinquaginta diebus a se additis, adjecit alios sex, demptos ex illis sex mensibus, qui triginta habebant dies, id est de singulis singulos, factosque quinquaginta et sex dies in duos novos menses pari ratione divisit, ac de duobus priorem Januarium nuncupavit, primumque anni esse voluit, tanquam bicapitis dei mensem, respicientem ac prospicientem transacti anni finem futuriq; principia. Secundum dicavit Februo deo, qui lustrationum potens credebatur, a quo et Februarium vocavit, statuitque eo mense lustrari civitatem, ut justa diis manibus solverentur. Paulo post in honorem imparis numeri, unum adjecit diem, quem Januario dedit, ut tam in anno quam in singulis mensibus, præter unum Februarium, impar numerus servaretur. Nam quia duodecim menses si singuli aut pari aut impari numero computarentur, consummationem parem facerent, unius pari numero adjectus, universam putationem impari fecit.

Januarius igitur, Aprilis, Junius, Sextilis, September, November, December, viginti novem censebantur diebus, et quintanas Nonas habebant, ac post Idus in omnibus ad decimum septimum Kalendas computabantur.

Martius vero, Maius, Quintilis et October, dies triginta unum possidebant. Nonæ in his septimanæ erant, similiterque post Idus septemdecim dies in singulis usque ad sequentes Kalendas computabantur.

Solus Februarius viginti octo retinuit dies, quasi inferis et diminutio et par numerus conveniret.

Igitur hoc modo a Numa ordinato anno, quia adhuc ad perfectum anni numerum aliqui deerant dies, maxima post aliquantos annos horum negligentia in supputatione temporum confusio oriebatur. Quam licet multis et varie intercalatis diebus aliquatenus emendarent, nullam tamen certam anni dimensionem ad posterios transmiserunt. Itaque factum est ut sicut præcedentis Romuli sequens Numa dimensionem anni destruxit, ita quoque præcedentis Numæ ordinationem sequens Caius Cæsar, ut pote adhuc inconstantem et vagam reprehenderet, et reprehensam ad unguem emendaret.

Ergo Caius Cæsar, imitatus Ægyptios, ad numerum solis, qui diebus trecentis sexaginta quinque et quadrante cursum conficit, annum dirigere contendit.

Itaque decem dies observationi veteri superadjecit, ut annum trecenti sexaginta quinque dies, quibus sol zodiacum lustrat, efficerent; et ut nec quadrans deesset, statuit quarto quoque anno sacerdotes, qui præerant mensibus ac diebus, unum intercalarem diem, eo scilicet mense ac loco, quo etiam apud veteres mensis intercalabatur, id est ante ultimos Februarii mensis dies, idque bissextum censuit nominandum. Dies autem decem, quod ab eo addidos diximus, hac ordinatione distribuit.

In Januarium, et Sextilem, et Decembrem, binos dies inseruit.

In Aprilem autem, Junium, Septembrem, Novembrem, singulos.

Februario autem diem non addidit, ne deorum inferorum religio immutaretur.

Et Martio, Maio, Quintili, Octobri, pristinum servavit statum, quod satis pleno erant numero, id est triginta unum. Ideo et septimanas habent nonas, sicut Numa constituit.

Januarius autem, Sextilis, December, quibus Cæsar binos dies addidit, licet triginta et unum habere post Cæsarem cœperint, quintanas habent Nonas; et post Idus, novemdecim dies ad sequentes Kalendas computantur: quia Cæsar quos addidit dies, neque ante Nonas, neque ante Idus inserere voluit, ne Nonarum aut Iduum religionem quæ statuto erat die, novella computatione corrumpere: sed nec post Idus mox voluit inserere, ne feriarum quarumque violaretur indictio, sed peractis cujusque mensis feriis locum diebus advenis fecit, et Januario quidem quatuor Kalendas, et tres Kalendas Februario dedit, Aprili sex Kalendas Maii, Junio tres Kalendas Julii, Augusto quatuor Kalendas, et tres Kalendas Septembris. Septembri tres Kalendas Octobris, Novembri tres Kalendas Decembris. Decembri quatuor Kalendas, et tres Kalendas Januarii.

Ita autem factum est ut cum omnes menses hi, quibus dies addidit, ante hanc ordinationem habuissent mensis sequentis Kalendas ad decimum septimum revertentes: postea ex augmento additorum dierum, hi qui duos acceperunt, ad decimum nonum: qui vero unum, ad decimum octavum haberent reditum Kalendarum.

#### XXVIII. Romuli menses.

|    |            |
|----|------------|
| 1  | Martius.   |
| 2  | Aprilis.   |
| 3  | Maius.     |
| 4  | Junius.    |
| 5  | Quintilis. |
| 6  | Sextilis.  |
| 7  | September. |
| 8  | October.   |
| 9  | November.  |
| 10 | December.  |

Huic autem, ut diximus, fuerunt solummodo menses decem.

#### XXIX. Numæ menses.

|    |             |
|----|-------------|
| 1  | Januarius.  |
| 2  | Februarius. |
| 3  | Martius.    |
| 4  | Aprilis.    |
| 5  | Maius.      |
| 6  | Junius.     |
| 7  | Quintilis.  |
| 8  | Sextilis.   |
| 9  | September.  |
| 10 | October.    |
| 11 | November.   |
| 12 | December.   |

Vitiose autem Quintilis et Sextilis, qui non jam quintus aut sextus, sed septimus et octavus, exstiterant, nomen retinuerunt. Quorum alterum Caius Cæsar suo nomine, id est Julium appellavit: Sextili in vitio usque ad imperatorem Augustum perseverante, a quo mensis ille Augustus est appellatus.